

Aşka Düşmek: Ergenlik Devrimi ya da Devrimin Ergenliği...*

Onur Saltuk Dönmez

En yalın tanımıyla devrim bir şeyin başka bir şeye devrilmesini, ya da sadece devrilmesini anlatır. TDK sözlüğünde devrimin karşılığı olarak belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik; eskimiş anlam olarak da çevrilme, katlanma, bükülme olarak yazılmıştır.¹ Bu tanım bize kuşkusuz serbestlik sağlar. Böylece devrim kavramı salt toplumsal bir değişimin ifadesi olarak değil aynı zamanda insan ruhsallığındaki köklü değişikliklerin de ifadesi olarak kullanılabilir. Böylece içsel ve dışsal bu iki alan üzerinden aşka yaklaşabiliriz: devrilen, çevrilen, katlanan ve bükülen, devrimci bir aşka!

Aşk ve aşkın türleri hakkında çok şey söylendi ve her halde insan var oldukça daha çok şey söylenecek, belki de insan ancak aşk ile var olabildiği için... Her çocuk şu yada bu şekilde bir aşkın ürünü değil midir?

Ben de bu gün farklı bir aşktan söz edeceğim. Bir gençlik aşkı olarak devrimden... Bu başlık altında belirli tarihsel dönemleri yargılamak ya da masaya yatırmak amacında değilim. Daha çok devrim olgusuna ergenlik üzerinden bakmaya çalışacak, ergenliğin ve toplumsal alandaki devrimin dinamiklerini aşk ile ilgileri üzerinden ele almayı deneyeceğim. Bu noktada bir yandan ergenliğin devrimci yanına göz atarken diğer yandan da devrimin ergen yanını değerlendirmeye çalışacağım.

Öncelikle bu toplantının bağlamı olan aşk ve ergenlik ilişkisiyle başlamak uygun gibi görünüyor. Yaşamın ergenlik denen bu evresinde erinlik (puberté) ile çocukluktan belirgin bir kopmanın olması sonucu *dürtü yönetiminde* de bir *değişim* meydana gelir. Bu fizyolojik erinlik, ergenliğe girilmesini de belirler. Bu dönemden çıkış ise sosyolojik ölçütlerle belirlenen erişkinlik statüsü kazanarak olur. Freud'un Cinsellik üzerine makalesinde² sözünü ettiği libidinal dürtü, başlangıçta bebeğin kendi bedeni dışında annenin memesi gibi bir nesneye sahipken sonra bu nesnenin kaybıyla oto-erotik bir karakter kazanır ve bu özgün ilişkinin tekrar kurulabilmesi ancak gizil dönemin aşılmasıyla mümkün olur. *Nesne ergenlikte yeniden bulunur.*

Freud gelişimsel bir yaklaşımla iki sıcak dönem arasına gizil bir dönem yerleştirmiştir. Gizil dönemin ardından organizmada ortaya çıkan değişiklikler sonucu, Bernard Penot'nun Lacancı bir bakış ile özneleşme sorununu ele aldığı kitabı "Freudcu Öznenin Tutkusu"nda (2001)³ belirttiği gibi *dürtü rejiminde de değişim* söz konusu olur. Bu değişim kuşkusuz köklü ve önemli nitelikler taşıyacaktır.

Gizil dönem boyunca çocuk, onu emziren annesiyle kurduğu ilişkiyi model alan ve bunun devamı niteliği taşıyan bir ilişki biçimi sergiler. Ancak erinlik ile artan dürtü etkinliği sonucu bu ilişki modelinde değişikliklerin gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Cinselleşmiş bir bedene sahip olarak erişkinliğe ulaşma yolundaki ergen, cinsiyetine göre ebeveynleriyle bir benzeşme ve aynı zamanda onların karşısında gerçek üreme potansiyeline sahip biri olma konumuna itilir. Böylece ebeveynin karşısında sahip olunan çocukluk konumu tehlikeli bir hale gelir. Bu cinsel farklılaşma çocuğun önceden ebeveyn imagoları ile sağladığı tamlik düzeninden farklı olarak ergeni imgesel bir tam olamama düzenine yöneltir. Dolayısıyla cinselleşme, *sahip*

* İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından 3-4 Haziran 2005'de tarihlerinde gerçekleştirilen "Gençlik Aşkları" temalı Gençlik Üzerine Tartışmalar-VI'da sunulmuştur.

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* 9.Baskı, Ankara, 1998.

² Sigmund Freud (1905), *Three Essays On The Theory Of Sexuality*, The Standard Edition Of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.VII, Vintage, London 2001, s.222.

³ Bernard Penot, *La Passion du Sujet Freudien*, Édition Érès, Paris 2001, s.63.

olunamayandan vazgeçme ile birlikte *tam olmayan bir özne* konumunda var olma anlamına gelmektedir. Sonuçta bu *cinsel özneleşme* süreci sırasında dürtü rejiminde köklü bir değişim olur ve yeni özne topluma dâhil edilir, mevcut simgesel dizge içindeki yerini alır.

Ergenin içinde bulunduğu bu yeniden organizasyon sürecinde dürtüsel yenilenmenin sahnelenmesi ile simgesel ilişkiler ağı içinde öznenin yeniden oluşumu arasındaki denge belirleyicidir. Bu noktada ergenlik krizi olgusu, *varoluşsal bir değişim krizi* olarak karşımıza çıkar. Ergenlik krizi aynı zamanda imgesellikte bir alt üst oluş olarak da okunabilir. Narsistik katman erenlik sonucu gündeme gelen dürtü yönetimindeki bu değişim nedeniyle derinden bir sarsıntıya maruz kalır. Ergenin kendi bedeninin imgesinde olan böyle bir değişimin sarsıcı etkisi aynı zamanda çocuklukta imgesel referans olan ideal figürlerin de sarsılmasını gündeme getirir.⁴ Dolayısıyla olgunlaşma yönünde gerçekleşmesi beklenen bu köklü değişim, ebeveyn imagolarında bir krize neden olur. Ama büyüyebilmek için çocukluğun bu tapılan nesnelere, *idollerinin* yıkılması gerekir. Winnicot'un dediği gibi çocuk ancak yetişkinin cesedini çiğneyerek büyüyebilir. Her ergen bilinç dışında ölümle haşır neşirdir; hem kendi çocukluğunun ölümü, hem de tapınılan nesne olmaktan çıkmış ana babanın ölümü⁵...

“Devrim kendi çocuklarını yer” ise ergen de kendi çocukluğunu yer. Çocukluğun ruhsal örgütlenmesi, referanslarıyla beraber yeni bir özneye dönüşmek üzere yerle bir edilmelidir.

Buradaki süreçlerin ilksel dönemlere gerileme ile ilgili olan narsistik karakteri ortadadır ve sonuçta her ergen narsisizmin o ilk özdeşleşme ve çifte-değerlikli (ambivalence) konumuna zorlu bir yolculuk yapmak zorunda kalır.

Bu yolda bir aşkın pençesine düşmekten kendini alıkoyamaz ergen. Ancak bu aşkın karakteri ergenliğin sonunda belli olacaktır. Ergen bu devrim sürecinde ya üretken bir aşka yönelecek ya da umutsuz bir aşkın pençesine düşecektir. İçine düşülen bir karanlık, bekli de içinde kaybolunan bir aşk... Pekâlâ, şunu sorabiliriz: aşk yüzünden ölmek mümkün müdür? Kuşkusuz bir ergen için yanıtın evet olması yüksek olasılıktır. Diğer yandan melankolik için de ölmek arzulan bir şeydir. Fakat söz konusu olan şey aşık olunan kişi için ölmek değil aşk için ölmektir.

Ergenlik bir kayıplar evresidir. Anne, baba, çocukluk vs... hepsi önce kaybedilmelidir. Kaybedilsin ki yeniden bulunabilsin. Kaybedilenin ardından ise yas tutulur. Sevilen bir nesnenin kaybı, içteki ötekinin kaybını ve zamanında ona yatırılan ruhsal enerjinin çekilmesini gerektirir. Eğer bu kaybedilen nesne gizil dönemdeki çocukta olduğu gibiyse? Yani bebek ile emziren annesi modelindeki kadar yakın bir ilişkiyse ne olur? Bu sorunun yanıtını Freud'un, birçok açıdan önem taşıyan “Yas ve Melankoli” makalesinde (1917)⁶ buluruz. Freud burada tam da bu ilksel narsistik karakterdeki nesne kaybıyla ilgili ortaya çıkan sorunu ele alır: Nesne belli belirsizdir. Gerçeklikte kaybedilen gerçek bir nesne olsa bile o nesnede *neyin* kaybedildiği bilinmez. Asıl kaybedilen şey o kadar kökensel ve önemli bir şeydir ki boşluğu ancak bir boşlukla doldurulabilir. Yani kaybın içe alınmasıyla. Benlik bu nesneyi içine almayı ve (çifte-değerlikli bir biçimde) bunu yiyip-yutmak yoluyla gerçekleştirmeyi ister. Kaybedilen nesneyi yeniden bulmak ile onu yiyip yok etmek kıskacında kalmıştır benlik. Sonuçta nesne yükü terk edilmiş, özdeşleşme ile yer değiştirmiştir. Nesne

⁴ Winnicotçu *'breakdown'* kavramının izlerini, ergenin kendi narsistik temsilinde olan böyle bir çöküşte bulmak mümkündür.

⁵ D.W.Winnicot (1971), *Oyun ve Gerçeklik*, Çev:Tuncay Birkan, Metis Ötekini Dinlemek Serisi 2, İstanbul 1998, s.175

⁶ Sigmund Freud (1917), *Papers on Metapsychology and Other Works*, The Standard Edition Of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.XIV, Vintage, London 2001, s.243-259.

kaybı benliğin kaybına dönüşmüştür. Nesneyle ilgili erotik yük bir yandan özdeşleşmeye gerilemiş, diğer yandan da çifte-değerliliğe bağlı çatışmanın etkisiyle sadizim evresine geri taşınmıştır. İşte bu birincil sadizim öldürücü olabilir. Benlik şiddetli aşk ve ölüm arasında nesneye yenik düşer.

Yas sürecinde kayıp nesne ile bağlar koparılmalı ve idealizasyonlar yıkılmalıdır. Peki ergende kaybedilen nesnelerin büyüklüğü ve önemi göz önüne alınırsa ne söylenebilir? Bu yitirilen nesne ile açılmış olan yara nasıl kapanacaktır? Kuşkusuz iz bırakmadan değil... Ergen melankolisinden, ortadaki bu yıkımın küllerinden yeni idealler ışığında yeni bir yapı bütünleştirerek ve tüm enerjisini yeni dürtü rejiminin oluşumuna yönelterek bir çıkış arar. Dolayısıyla ergenin önünde bu krizden iki türlü kurtuluş yolu gözüküyor: ya üretken bir yaşam, ya da yıkım. Doğanın dayattığı zorlanma karşısında devrilmek zorunda kalan gizil dönemin dürtü rejimi, böylece devrimci bir sürece girer. Kuşkusuz bu süreç bir gün sonlanmak zorunda kalacak, devrim sona erecektir. Artık yeni yapılar kurulmuş, kurumlar oturmuş olacaktır (yeni ana-yasa yürürlüğe girecektir). Çocukluğun anneyle bütünleşmeye yönelik tüm çabaları başarısızlığa uğrayacak ve *cinsel özneleşme* yolunda daha azıyla, gerçeklik ilkesine uygun olarak başka bir nesne ilişkisi ile yetinilmek zorunda kalınacaktır. Ancak ergenliğin başlangıcında idealler halen çok büyük ve uzaktır. Hatta onlara ulaşmak beklisi de yalnızca ölmekle mümkündür. Burada ölüm dürtüsü yani Thanatos, Eros'la yani aşkla bir kısıpaca almıştır ergeni. Kaybedilen nesne hem sevilen hem de nefret edilendir ve açtığı boşluk hâlâ çok büyüktür. İşte devrimsel süreç bu boşluğun, yukarıda bahsedilen yoldan biriyle kapatılmasına dek üzerine yerleştiği alandır. Devrimin sona ermesi ancak bir yol seçmekle mümkün olacaktır. Dolayısıyla ergenin içinde bulunduğu bu devrim sürecinde yaşam her zaman ölümle omuz omuzadır. Yani şairin dediği gibi *yaşamak için ölünebilir*.

...

Burada bir ara vererek Nazım Hikmet Ran'ın **"yaşama dair"** şiirlerini hatırlatmak istiyorum. Şair şöyle diyor:

"Yaşamak şakaya gelmez,
büyük bir ciddiyetle yaşayacaksın
bir sincap gibi mesela,
yani, yaşamamanın dışında ve ötesinde hiç bir şey beklemeden
yani, bütün işin gücün yaşamak olacak.

Yaşamayı ciddiye alacaksın,
yani, o derecede, öylesine ki,
mesela, kolların bağlı arkandan, sırtın duvarda,
yahut, kocaman gözlüklerin,
beyaz gömleğinle bir laboratuarda
insanlar için ölebileceksin,
hem de yüzünü bile görmediğin insanlar için
hem de hiç kimse seni buna zorlamamışken,
hem de en güzel, en gerçek şeyin
yaşamak olduğunu bildiğin halde.

Yani öylesine ciddiye alacaksın ki yaşamayı,
yetmişinde bile, mesela, zeytin dikeceksin,

hem de öyle çocuklara falan kalır diye değil,
ölmekten korktuğun halde ölüme inanmadığın için,
yaşamak, yani ağır bastığından.”

Nazım Hikmet RAN⁷

Bu şiir Devrim uğruna vatanından, ana vatanından uzak düşmüş bir şairin ağzından çıkmaktadır. Ve aslında tam da az önce söylemek için yoğun çaba sarf ettiğim şeyleri yalın bir biçimde anlatmaktadır. Kapalı gözler kimin öldürdüğünü önemsemez, çünkü zaten başka bir şeyle büyülenmişler, bağlanmışlardır. Ancak büyüleyen şey bir nesne değildir, *ötekinin ardında olan bir şeydir*. Yüzü görünmeyen, belki de yüzü olmayan bir şeydir. Yaşama dair bir şey olarak zeytin dikmek mesela, bir nesne ile ilişkiden öte salt yaşam için yapılıdır.

Kuşkusuz bu noktada daha birçok şey söylenebilir ama ne söylenirse söylensin bir şeyler mutlaka ıskalanacaktır. Devrimci süreç ergende olduğu gibi tam da bu ıskalanan alana konumlanır. Bir yıkım ve değişim süreci olan devrim doğal olarak kararsız bir yapı sergiler. Eğer bu sürecin devamı bir yolla korunabilirse Nazım'ın bize kanıtladığı gibi yaratıcılık da sürecektir. Ancak kuşkusuz her şeyin bir bedeli vardır aynı Nazım'ın ana-vatanın göremeden gözlerini hayata yumması gibi...

Dolayısıyla devrim 'olanaksız olanı *arzulamakla*' başlar. Olanaksızlığın gerçek olduğu bir yerde... "Gerçekçi ol olanaksız iste" diyor Che Guevara. Che gerçek devrimcinin olağanüstü bir sevmeye yeteneğine sahip olması gerektiğinde ısrar eder.

Öte yandan ölüm, her zaman *olanaksıza ulaşma* çabasıyla ilişkilidir ve *olanaksız olan* ölümün ötesindedir. Amerikalı psikanalist Joel Kovel ise şöyle diyor "Tarih ve Tin" (1991) adlı kitabında: "Ölümler birlikte Ötekinin arkasına saklanmamış yoklukla yani kendi ayrı varlığımızın sona ermesiyle yüzleşiriz. Yaşamda ancak, ölüm geldiğinde öne çıkan yokluğun mevcudiyeti olarak bir ölüm vardır."⁸

Ötekinin ardına saklanamayan yokluk tam da ergenin/devrimin içindeki boşluktur. Burası hem yüce güzelliği hem de korkunç canavarları içinde barındırabilen şeyin, *Das Ding'in* yeridir. Ölümün ve yaşamın ötesinde kalan, simgesel düzenin ortasındaki gerçek travmatik çekirdeğin yeri... Simgeselin referansı olarak babanın ruhsal temsilinin de sarsıldığı ergenlik döneminde, narsistik imgesel referans noktası da çürüyecek ve simgeselin sarsılmasıyla ergenlerde sıkça gözlenebilen *yabancılaşma* durumu ortaya çıkacaktır. Ergenlerle olan klinik deneyim bu noktanın aslında ne kadar kararsız bir yer olduğunu bize kanıtlamaktadır.

Yüce güzelliğe ancak çirkinliği, yüce sevgiye amansız bir nefreti ve tam olmaya da hiçliği göze alarak ulaşmak olanaklıdır. Devrim ve ergenlik süreci tam da buradadır. Dolayısıyla ergen ergenliğini ancak devrimci bir sürece dönüştürürse yaşayabilir. Yoksa hayat boyu gizil dönem ruhsal örgütlenmesi içinde kısırlığa sürüklenecektir.⁹

Ergenlik devriminin sonlanmasının bir yolu da bir nesnenin aşırı cinselleşmesi, ya da tutkulu bir aşkın pençesine düşmek olabilir. Freud'un kitle psikolojisi ve benlik analizi kitabında (1921) bahsettiği bu tutkulu aşk, kaynağını dolaysız ve engellenmiş

⁷ Nazım Hikmet Ran (1947), *Yatar Bursa Kalesinde 9.Basım*, Adam, İstanbul 1993, s.162.

⁸ Joel Kovel (1991), *Tarih ve Tin: Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, çev: Hakan Pekinel, Ayrıntı, İstanbul 1994, s.126

⁹ Bernard Penot Freudcu öznenin tutkusu kitabında Michel de M'Uzan ile yaptıkları bir tartışmaya gönderme yapmaktadır. Psikanalitik tedavinin sonu gizil dönemden bir çıkış mı, ergenlikten bir çıkış mı. Bu soruyu kitabındaki bir olgu örneğinin tedavisi üzerinden yanıtlıyor. "Tedavi, hastanın gizil dönemden çıkışının kanıtıydı : analizinin son yılı içinde, yeni bir aşk ilişkisine girmeyi başardı." Bu tartışmayı derinleştirmek maksadında değilim ancak vurgulamak istediğim divanda da bir devrim sürecinin mutlaka yaşanması gerektiğidir.

cinsel yönelimlerin bir arada varlığından alır. Nesne tutkulu aşk durumunda narsistik libidonun bir bölümünü kendi üzerine çeker. Bir tutkulu aşkta yalnız benlik ve nesneye yer vardır. İki kişiyle sınırlılık tutkulu aşk gibi hipnoz'un da bir özelliğidir. Ama hipnoz tümüyle engellenmiş cinsel yönelimlere dayanır ve nesneyi alıp benlik-ideali'nin yerine koyar. Peşinden koşulan bu aşk nesnesi tüm gerçekliğin ötesinde sadece peşinden koşulan bir şeye dönüşür. Mecnun Leyla'yı görünce tanımamıştır çünkü tutulup, peşinden ölüme sürüklendiği şey artık onun gerçeklikteki bir nesneden çok benlik-idealidir. Bu gözleri kör eden tutkulu aşk, ölüme tutulan bir aşktır.

“Kitle ise bu olayı bir çoğaltımdan geçirir, kendini ayakta tutan dürtülerin karakteri ve Benlik-ideali'nin yerine nesnelere geçirilmesi bakımından hipnoz'la ortak bir yanı vardır, ama öbür bireylerle belki başlangıçta nesneye karşı aynı ilişkinin sağladığı bir özdeşleşme katar için içine. Gerek hipnoz, gerek kitle oluşumu, her ikisi de kalıtsal çökeltilerdir; engellenmiş cinsel yönelimlerin yerine geçirilmesi gerek kitle, gerek hipnozda, benlik ile benlik-ideali arasında gerçekleşen ve ilk belirtilerine tutkulu aşkta rastlanan bir ayırım işlemi kamçıları.”¹⁰

Bu çoğaltımdan geçmiş/kitleleşmiş tutkulu aşk, modern toplumların ergenliği/devrimi kontrol altında tutabilme/ bastırma yolunun aslını teşkil ediyor gibi görünmektedir.

Lacancı bir bakış açısıyla bu bastırmanın aracı tarihselleştirme üzerinden simgesel düzene dahil etme çabası olacaktır. *Tarihselleştirme*, bu boş yeri, etrafında simgesel ağın örüldüğü bu tarih dışı çekirdeği işaret eder. Onun üzerini kapamaya yönelir. Diğer bir deyişle tarih, tam da bu *tarih-dışı*, zamansız yere göndermede bulunur. Bu boşluk simgeleştirmenin kendisi tarafından geri dönüşlü olarak üretilmesine karşın bir türlü simgeleştirilemeyen alandır. Bu simge öncesi yer simgeleştirildiği/tarihselleştirildiği anda, Şey'in (*Das Ding*) boş yerini tecrit eder. İşte bu tam da toplumlaşmadır.

Ergenliğin doğal gelişimsel bir süreç olduğunda herkes hemfikir sanırım. Dolayısıyla ergenlik süreci günümüz kapitalist toplumunda uzamış olsa bile bu özünü kaybetmemiştir. Yani yeni doğan bireyin topluma erişkin olarak kabul edilebilmesi için geçmek zorunda olduğu bir süreç olma özelliğini korumaktadır. Ancak bu süreç modern toplumlarda uzamıştır. Kapitalizm/Modernizm öncesi toplumlarda çocuklukla erişkinlik arasında sadece bir tören bulunmaktayken günümüzde yılları bulan bir eğitim süreci mevcuttur. Çocukların üzerlerinde bırakılan bir takım izler (sünnet ya da kesilen başka uzuvlar, uzatılan boyundaki halka sayısı vs..) bugün yerlerini üniformalara bırakmıştır. Bir isim sahibi olabilmek, bir isim ile erişkinler dünyasında yer bulmak için aşılması gereken cesaret göstergesi sınavlar bugün eğitim sistemi basamaklarını tırmanarak ismin önüne bir sıfat almaya yaramaktadır. Sonuçta değişmeyen şey çocuğun bir erişkin olarak toplusallaşmasıdır.

Bu nedenle antropolojiye başvurmak anlamada kolaylık sağlayabilir. Joseph Campell dört ciltlik çalışması Tanrıların Maskelerinde (1961) bir erginlik (initiation) töreninden bahsederek bu toplumsallaştırma sürecine örnek verir. Bu törenlerin amacı çocuğu mitolojinin kurgusuna dâhil etmektir. Burada ayrıntılarında çok bahsetmeyeceğim ama kısaca özetlemek gerekirse, söz konusu olan erkek çocuklar için oldukça saldırgan öğeler barındıran ve travmatik özelliği dikkat çeken bir sünnet törenidir. Kızlar için ise yine aynı özellikleri taşıyan bir tecrit ve dayak dönemini anlatır. Erinlik çağına gelmiş kız ve erkek çocuklar ayrı ayrı toplanır ve köyden uzaklaştırılırlar. Uzunca bir süre uzakta kalıp son bir törenle tamamlan tören

¹⁰ Sigmund Freud (1921), *Beyond the Pleasure Principle, Group Psychology*, The Standard Edition Of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.XVIII, Vintage, London 2001, s.69-145

sonrasında evlendirilip erişkinler dünyasına alınırlar. Bu törenler sırasında da çocuklara kabilelerin ataları teker teker tanıtılır.

Campbell'a göre bu kastrasyon töreninde adları acı vericiler olan sünnetçiler erkek gazabını temsil etmektedirler ve "oğlunun penisine saldıran öfkeli babalar"dır. Baba ve sünnetçilerin dramatize edilen öfkesi, erginlik ritlerinin temellerindeki yaşlı kuşağın saldırganlığını doğuran ve Ödipus kompleksinden kaynaklanan dürtüyü göstermektedir.

"Büyüyen çocuk artan gücü ve cinsel isteğiyle topluluğun istikrarına yönelik bir tehlikedir. Ngatatara ve Arandalara göre eğer genç erkekler erginlenme ritinin, disipliniyle eğitilmezlerse cin olabilirler ve göğe uçarlar; yaşlıları öldürür ve yerler. Onların uçmasını engellemek için yaşlı erkekler gençleri simgesel olarak öldürür ve yerler. Hatta delikanlılar itaat etmezse gerçekten de öldürülebilirler. "

"Bu ritlerin sonunda dünyadaki tüm yaşam, nesnelere ve kişiler, hiçbir yerde ve zamanda olmayan mitolojik düşler zamanının, düşlerdeki gibi, büyüsel olan zamanın yansımaları olarak kavranacaktır. Düşler zamanı düşlerde görülür, ritlerde gösterilir ve ataları tarafından çocuklara öğretilir." ¹¹

Buradaki düşler zamanı, zamansız, tarihsiz bu yer, eğer simgeleştirilip bastırılamazsa toplum için tehlike arz eder. Erginlik törenleri (günümüzde ergenlik ve bu süreçte geçilmesi gereken sayısız sınav), tam da bu zamansız çekirdeğin simgeselleştirilmesi daha doğrusu simgesel alanla çevrilmesi sürecidir. Sayısız örneği bilinen bu ritlerin sonucunda çocukluk biter ve ergenlikle birlikte toplum içine yetişkinliğin rolleri yeni bireye yüklenir. Genç insanın kaba, çiğ enerjisi kırılır, yıldırılır daha geniş bir düzeyde örgütlenerek evcilleştirilip yüceltilir ve toplumun hizmetine sunulur. Bu törenlerde amaç ruhun büyüsel ve simgesel dönüşümünü sağlamaktır.

Üretilen tarih tam da çocuklukla erişkinlik arasındaki boşluğu çevrelemeye/karelemeye yarar.¹² Bu boşluk sınırlandırılmazsa toplumun düzeni için yıkım tehdidi oluşturur. "*Şey temsilinin*" boş yerine bir gönderme olan tarih (düşler zamanına veya atalara dair efsaneler ya da tüm mitolojik tarih anlatımı) aynı zamanda simgesel düzeni tamamen ortadan kaldırma olanağını, yani ölümü tasarlamayı sağlar. Ölüm bu noktadan sonra artık sadece simgesel ağ içinde tarihselleştirilmiş, kaydedilmiş, yakalanmış olduğu sürece olanaklıdır. Mutlak ölüm, her zaman zaman simgesel evrenin yok edilmesi olacaktır.

Dolayısıyla ergenlik bir sevme ve aynı zamanda da yok edebilme potansiyelini ifade eder. Devrim gibi ergenlik de salt bir potansiyeldir. Bu yeniden ölüm ve doğum arasındaki süreçte ergen toplum için değişim yönünde hem bir tehlike hem de toplumun ilerleyebilmesi için bir fırsattır. Modern toplumlarımızdaki iktidar odakları ve tutucu kesimler kendilerini benlik idealleri şeklinde ergene sunarlar. Bu idealler günümüzde eskiden olduğu gibi liderler olarak belirse de yeni kapitalizmin tüketim yönelim işleyiş düzeninde farklı görünümde de ortaya çıkabilmektedir.

Bu noktada artık devrimin ergenliğinden söz edebiliriz. Burada tartışacağım şey bir devrim modeli ya da toplumsal bir değişim getiren devrim süreçlerinin derinlikli analizi değil. Burada sadece konuşmamın başından beri etrafından dolandığım

¹¹ Joseph Campbell (1962), *Tanrıların maskeleri 2. Baskı*, çev: Kudret Emiroğlu, İmge, İstanbul 1995, s.95-123

¹² Çemberi karelemek çabasında her zaman π sayısının sonsuz rasgele basamaklarına yenik düşülüp ıskalanan bir yer kalacaktır. Günümüzde π 'nin basamaklarını hesaplama, daha doğrusu burada bir düzenin işaretlerini yakalama çabalarını hatırlatmak isterim. Evrenin derinliklerine yapılan bir yolculuk gibi yüksek teknolojinin bir göstergesi olan hesaplama işlemlerinde bu seminerin hazırlandığı zamanda en son 1,5 trilyon basamak hesaplanabilmişti. Ama unutmamak gerek ki mühendis için π sadece 3.14'dür, her çember makul ölçülerde kare varsayılabilir. Aksi halde bir şey üretme çabası da π 'nin basamaklarında söner giderdi.

noktaları devrim sürecinde aramak olacaktır. Avrupa'da devrimler adlı kitabında Charles Tilly (1993)¹³, devrim kavramını ayaklanmalardan, darbe ve iç savaşlara kadar genişletmekte ve devrimci durumları yönetimde bölünme ile iktidar değişiklikleri matrisinde ele almaktadır. Devrim, ya da daha kesin tanımıyla modern devrimler deyince kuşkusuz akla ilk gelen Fransız devrimidir. Fransız devrimi ve 1917 Ekim devrimleri bu modern devrimler tanımına tek uyan süreçler gibi duruyor. Modrenizm ile önem kazanan bir süreç ve kavram olarak tam da ergenliğin doğasına tam benzediğini düşündüğüm bu büyük devrim süreçleri üzerinden konuşmayı tercih ettim.

Bunun için Slovenyalı bir sosyolog olan Slavoj Žižek'e başvurabiliriz. Žižek, Lacancı psikanalitik bir zemine yaslanarak kaleme aldığı kitabı *Lenin Üzerine*'de (2002) devrimi ve devrimciliği, Lenin'in devrimci yanını saptamaya çalışarak ele alıyor.

Žižek, Sovyetler birliğinin dağılma döneminde, ne komünistler ne de anti-komünist milliyetçiler tarafından pek sözü edilmeyen, dışlanmış birinin varlığını saptayarak söze başlar. "Devrimin yurtsuz yahudisi, gerçek bir antistalin, başdüşman, 'sosyalizmin tek ülkede inşası' fikrine karşı çıkan ve bunun karşılığında 'sürekli devrimi' ortaya koyan Troçki'yi" hatırlatır. Burada Freud'un birincil (preordial) ve ikincil bastırma ayırımına göndermede bulunarak şunu söyler: "Bütün düzen bu negatif dışlama jestine dayandığından, Troçki'nin dışarıda bırakılması Sovyet Devleti'nin 'primordial bastırması' gibi bir şeye tekabül eder. 'Rehabilitasyon' yoluyla asla kabul edilemeyecek olan bir şeye. Troçki'nin ne 1990 öncesinde ne de komünizmi özleyenlerin bile onun sürekli devrimiyle ne yapacaklarını bilemedikleri 1990 sonrası kapitalist evrende yeri yoktur. Bu anlamıyla Troçki göstereni, Leninist miras içinde kurtarılmaya değer en uygun isimdir."¹⁴

Burada asıl olan devrimin bir gösterenin bastırma yoluyla dışarıda bırakılmasıdır. Altta yatan ve dışarıya atılmak istenen şeyin ne olduğuna bakmak için biraz devrimin doğasına göz atmalıyız.

Žižek Leninist ütopya isimli bölüme can alıcı bir soru ile başlıyor: "Öyleyse politik eylemin ölçütü nedir? Tek ölçüt kesinlikle içsel olandır. Hayata geçirilmiş Ütopya. Gerçek bir devrimci atılımda, ütopyik gelecek ne basitçe tam olarak gerçekleşmiş, şimdi var olan bir şey, ne de basitçe günümüz şiddetini haklı çıkaran uzak vaatleri çağrıştıran bir şeydir. Daha çok gelecek ve bugün arasındaki kısa devrede zamanın bir an için özgün olarak askıya alınmasıdır."

İşte bu alan tam da bizim söz ettiğimiz yere uymaktadır. Ütopyacı gelecek (henüz olmasa da) çok yakın bir yerde, yakalamamız için hazır duruyordur ve bizde onu yakalamaya her an hazırdır. Ve şöyle devam ediyor Žižek: "Devrim, gelecek kuşakların mutluluk ve özgürlükleri için katlandığımız bugünün zorlukları değildir; bu gelecek mutluluk ve özgürlük, hâlihazırda bugünün sıkıntılarına yansımaktadır. Durumumuz ne kadar zor olursa olsun devrim içinde özgürlük için savaşırken hâlihazırda özgür, mutluluk için savaşırken hâlihazırda mutluyuzdur."¹⁵

İşte bu noktayı Nazım'ın şiirinde de yakalamak mümkündür. Mutlulukla hüzün nasıl bir aradaysa yaşam ve ölüm de bir aradadır. Devrim doğası gereği yıkıcıdır. Yıkım olmadan böylesi bir kökten değişim söz konusu olamaz.

Bu noktada Žižek sıkça kullandığı gibi sinemadan örnek veriyor ve devrimin içinden çıkmış bir sinemacı olan Eisenstein'a dönüyor:

¹³ Charles Tilly (1993), *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, çev: Özden Arıkan, Literatür, İstanbul 2005, s.16-24

¹⁴ Slavoj Žižek (2002), *Lenin Üzerine*, çev: Nilgün Aras, Encore, İstanbul 2003, s.84-85

¹⁵ agy s.74

“Devrimci yıkıcı şiddetin çılgın şölenini ortaya koyan tipik Eisensteinci sinema sahnesi buna örnektir. Eisenstein "yıkıcılığın gerçek Bakus şöleni" olarak adlandırdığı Ekim'de bu şiddeti olduğu gibi sergiler. Muzaffer devrimciler Kışlık Sarayın şarap mahzenlerine girdiklerinde pahalı şarap dolu binlerce şişeyi kırma zevkine coşkulu bir şölen havasında kapılmışlardı; zorla kiliseye girerek kilisenin kutsallığını çiğner, eski eserleri çalar, bir ikona için kavga eder, kutsal şeylere saygısızlık içinde cübbeleri giyer, heykellere kahkahalarla gülerler...

...

Devrimi bu aşırılıktan kurtarmanın göstermelik arzusu sadece devrimsiz devrime sahip olma arzusudur. İşte bu arka planda, hassas konu olan devrimci şiddete yaklaşılması gerekir ki o kör bir *acting-out* değil kurtuluşun otantik eylemidir.”¹⁶

Bu örnek bile aslında tek başına devrimin ergen doğasını gözle önüne sermektedir. Devrimi esas devrim kılan mevcut konsensüs durumundan kopuştur. Bu kopuşun ardından kuşkusuz yeni bir örgütlenmeye gidilene kadar eylem devam edecektir. Bu yeniden örgütlenme süreci ise doğal olarak devrimin sonudur ve bir başarısızlıktır. Ulaşılması hedeflenen ütopya oradadır ve her zaman ıskalanacak bir şey olarak durur. Ancak devrim sürecinin ayırt edici yanı onunla bu kadar yakın bir noktada duruyor olmasıdır. Yakındır ve henüz simgesel düzenin yasası tarafından etrafı çevirilmemiştir. Aslında bu noktada yine Zizek'e dönerek Sovyet devriminin nerede başarısız olduğuna bakabiliriz.

“Politik terörle ilişkili tam bu noktada Leninizm'i Stalinizm'den ayırt eden temel fark belirlenebilir. Lenin'in zamanında terör açıkça itiraf edilirken (hatta Troçki kendinden emin bir şekilde Bolşevik rejimin demokratik olmayan yapısı ve uyguladığı terörle iftihar etmiştir); Stalin döneminde terörün simgesel statüsü tamamen değişmiştir: Terör açık resmi söylemin halka bildirilmeyen acayip gölgesel-karanlık eki haline dönüştürülmüştür. 1935'te kabul edilen yeni anayasadan sonra terörün zirveye ulaşması (1936/37) kayda değerdir. Bu anayasa güya olağanüstü hal durumunun sonlanması ve her şeyin normale dönmesi içindi: Her kesimden insanın vatandaşlık hakkı (Kulakların, eski kapitalistlerin) geri verilmiş, oy verme hakkı genelleştirilmişti, vs. vs... Bu anayasanın temel düşüncesi *Sosyalist düzenin* stabilizasyonunun ve düşman sınıfların çökertilmesinin ardından Sovyetler Birliği'nin artık bir sınıf toplumu olmamasıydı: Devletin öznesi artık işçi sınıfı (işçi ve köylüler) değil, halktı. Fakat bu, Stalinist anayasa salt sosyal gerçekliği saklayan basit bir ikiyüzlülüktü anlamına gelmez. Terör olasılığı onun özüne yazılmıştır: Sınıf savaşının artık bittiği ilan edildiğinden ve Sovyetler Birliği Halkın sınıfsız bir ülkesi olarak alındığından rejime karşı olanlar (olduğu iddia edilenler) artık sosyal yapıyı parçalayan bir mücadele içindeki salt sınıf düşmanları değil fakat insanlığın kendisinden dışlanması gereken böcekler, beş para etmez aşağılık Halk düşmanlarıydı.”¹⁷

İşte burada “dizginlenmeyen” çekirdeğin nasıl simgesele dâhil edilerek içe alındığını görmek mümkündür. Saldırgan dürtüler artık dışarıda değil halkın içindedir ve yasa bu Halk (*benlik*) düşmanlarına karşı önlemini getirmiştir. Ancak burada kaybedilen bir şey daha vardır, o da aşk sanımca. İnsan özne bu modernist dizgede bir gösteren olarak yerini alacaktır; bir *homme machine* (makine insan) olarak

¹⁶ agy s.76

¹⁷ agy s.77

kuşkusuz... Özne için izin verilen konum, o anne babasına hayran hayran bakan ve onlar için vazgeçilmezlik konumunda olmak isteyen gizil dönemdeki öznenin ya da tutkulu aşta olduğu gibi kendi benliğinden vazgeçip kendini liderine adanmış sistem militanı olan öznenin konumudur.

Şimdi ergenin ve psikanalistin konumları ve birbirleriyle ilişkileri üzerine konuşabiliriz. Burada da tekrar Che gibi devrimin ancak sınırsız bir sevgi ile gerçekleşebileceğine inanan psikanalist Joel Kovel'a dönmek uygun olabilir. Kovel "Tarih ve Tin" isimli kitabında Tunguz Şamanları ile psikanalist arasında bir analogi kurmaktadır.

"Tunguz Şamanlarında ise Şamanlık yapmaya başlayabilmek için ataların ruhlarının gelip gövdelerini kesmesi ve kemiklerini ayırmaları gerekir. Sonuçta ergenlik ritlerinde olduğu gibi ana yapıcı tema, ölüm ve diriliş macerasıdır. İnsan tinsel dünyaya ancak ölümlerle girebilir. Ergen bir kez ölümler topluma katılırken, şaman sürekli ölümlerle dirilerek toplumun tinsellik ile bağını kurar. Şaman gerektiğinde ölümlerle dirilebilen yani kültürel bağlama girip çıkabilendir.

Bir şaman *tinsel varlıklar* tarafından yalnızca ele geçirilmekle kalmaz, onun kendi ruhu da bu varlıklarla birleşir. Normal benliğin derisi atılır, arzulanan yolculuk ve kendinden geçebilme için kendisi *Öteki* haline gelir. Cin çıkarma, şeytan ya da kötü ruhları kovma olsun amaç kötücül kuvvetlerin uzaklaştırılmasıdır. Aynı şey çok farklı nitelik taşısa da kirli ruhlar yerine patolojik introjeksiyonları kovan psikanalistler için de geçerlidir. Şamanizm psikanalitik çalışmayı anımsatır ve aynı anlayışa dayanır." diyor Kovel.¹⁸

Bir şamanın kendi geçmişinden köken alan duygular ve bağlanmalardaki karmaşa, yönettiği törenlerle uygun bir ortam sağlar. Şaman bu karmaşayı o anda yaşamakla kalmaz aynı zamanda çevresindeki topluluğa da yaşatır. "Saklı olan şeyi gerçek kılar. Törenlerde ortaya çıkan tinsel varlıklar ayrı varlıkların kopyaları değil *Ötekiliğin* dönüşümleridir. Trans bir dramatizasyon yoluyla sadece ötekinde olan bir şeyin bilince çıkarılmasına yarar."¹⁹ Böylece bu süreç, bir tür üretim ya da avlanma veya yemek yapma gibi toplum için üretken bir emeğe dönüşür. Freud "ruhsal çalışmayı", çatışan içsel nesnelere oluşan dinamik bir bütün olarak canlandırdığı gibi, şamanın kötü ruhu kovma pratiğini de psikanaliz yoluyla modern toplumda gerçekleştirmiş ve tedavi biçimi olarak ortaya koymuştur. Bu noktada yaratıcı üretkenlik ve üretken psikoterapi psikopatoloji için koruyucudur diyebiliriz. Freud da psikanalizin amacının sevebilmek ve çalışabilmek olduğunu söylememiş midir?...

İşte psikanalist kendindeki bu devrimci süreci bir şaman gibi seanslarda aktive ederek ergenin devrimci süreçleriyle bir çakışma sağladığında sözü edilen anlamda terapötik olabilir. Büyük Öteki konumundan konuşan ve terapötün ruhsallığını referans alan, pedagojik ya da tam tanımıyla *revizyonist* bir psikanaliz anlayışı kuşkusuz bu devrimci süreci ve onun kökenindeki dürtüyü / dürtü kavramını dışarıda bırakma eğiliminde olacaktır. Dürtü değişime iten, değişimi dürtükleyen şeydir. Aksi takdirde sonuç bir atalet durumu olarak, ölüm ya da mesleki yaşantıdaki bir üretmememe sorunu olarak karşımıza çıkar.²⁰ Psikanaliz ise bu noktada ergene devrimini yaşayabilme olanağı sağlayabildiği ölçüde anlamlıdır.

Bu uzun konuşmayı yeniden şaire dönerek kapatmak istiyorum. Dün ölümünü 42. yılını dün geride bıraktığımız ve mezarı halen "*evcilleştirelemediği*" için olsa gerek dışarıda bırakılan Nazım Hikmet Ran'ı burada yeniden anmak istiyorum.

¹⁸ Joel Kovel (1991), *Tarih ve Tin: Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, çev: Hakan Pekinel, Ayrıntı, İstanbul 1994, s.78

¹⁹ agy s.79

²⁰ Kuşkusuz bu post-kapitalist toplum yapısında üretmek ancak tüketmek için yapılabilir bir şeydir. Tükettikçe de kazanırsınız: Bonus alırsınız!.

Nazım 1949'da kaleme aldığı Tahir ile Zühre Meselesi şiirinde iki ergenin hikâyesi üzerinden devrimciliği aşk ile buluşturmuştur. Ancak benim kendi payıma burada çarpıcı olan, şairin hem yaşamaya dair şiirinde hem de burada devrimci mücadelenin yanında bir bilimsel çalışmayı da (laboratuarda ölmek) katmış olmasıdır. Böylece devrimin alanın genişletmiş insana dair olan her şeyde bir eylem alanı yaratmıştır. Dolayısıyla tıbbi çalışma alanı ve daha özgül olarak da ruh sağlığı pratiği bu devrimci sürecin dışında kalmaz. Ancak yeni kapitalizmin sunduğu mevcut kodlar içine hapsedilmiş bir bilimsel anlayış şu zamanlarda kendini bize DSM psikiyatrisi olarak sunmakla kalmamakta aynı zamanda dayatmaktadır da. İşte bu noktada psikanalizin, bu post-kapitalist modelin aksine çok daha devrimci bir potansiyel içeren bir bilim olarak, *bilinç dışının bilimi* olarak, yerleşik tıbbi bilimsel yapıya bir açılım sunduğunu düşünüyorum.

...

Hikayeye dönersek:

“Tahir ile Zühre”nin hikâyesi bir elmanın ikiye bölünmesiyle başlar. Çocuk sahibi olamayan bir Padişah ile Veziri, yolda karşılaştıkları bir dervişe dertlerini açınca, derviş onlara bir elmanın iki yarısını verir ve bir kehanette bulunur. Padişahın kızı, vezirin de oğlu olacağını, ama onları ayırmamalarını, evlendirmelerini söyler. Kehanet gerçekleşir ve Tahir ile Zühre kardeş gibi büyüdüktan sonra, erinlik çağına geldiklerinde birbirlerine âşık olurlar. Padişahın karısı bu evliliğe karşıdır ve çiftin peşine Arap kölesini takar. Arap köle aslında Zühre'ye âşıktır ve bu görevi severek ve başarıyla yürütür. Tahir'in Padişah tarafından sürgüne gönderilmesine neden olur. Sürgünden gizlice dönen Tahir Zühre ile buluşur ve yasağı çiğner. Bundan haberdar olan padişah Tahir'i yakalatır ve idamına karar verir. Cellât Tahir'in boynunu vurmadan Tahir Allah'a ruhunu alması için dua eder ve hemen orada ölür. Bunu gören Zühre aklını kaçar. Hekimler çare bulamazlar hatta Tahir'in etini zorla yedirmeye çalışırlar. Sonuçta Zühre de Tahir'in mezarına gidip Allah'a ruhunu alması için dua eder ve ölür. En son sahnede ise Arap köle tüm bunlara neden olmasından kaynaklanan suçluluk duygusuyla bu çiftin mezarları başında canına kıyar.

Bu gün Konya yakınlarında olan Tahir ile Zühre türbesinde üç mezar vardır. İkisinin üzerinde güller biterken ortadaki Arap kölenin mezarında karaçalılar biter ve evlenmeyi uman âşıklar her yıl buraya gelerek bu çalıları temizlerler.

Şimdi artık şiire dönebiliriz.

Tahirle Zühre Meselesi

“Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil,
bütün iş Tahirle Zühre olabilmekte
yani yürekte.

Mesela bir barikatta dövüşerek
Mesela kuzey kutbunu keşfe giderken
Mesela denerken damarlarında bir serumu
ölmek ayıp olur mu?

Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil.

Seversin dünyayı doludizgin
ama o bunun farkında değildir
ayrılmak istemezsin dünyadan
ama o senden ayrılacak
sen elmayı seviyorsun diye
elmanın da seni sevmesi şart mı?
Yani Tahiri Zühre sevmeseydi artık
yahut hiç sevmeseydi
Tahir ne kaybederdi Tahirliğinden?

Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil.”

Nazım Hikmet RAN (1949)²¹

²¹ Nazım Hikmet Ran (1949), *Yatar Bursa Kalesinde 9.Basım*, Adam, İstanbul 1993, s.189.